

Буднік Анжела Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янського мовознавства
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: Budnik.AO@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6345-5801>

Researcher ID: D-4851-2018

Scopus: 57215279870

Дашкова Вікторія Вікторівна

кандидат філологічних наук, викладач кафедри слов'янського мовознавства
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: Dashkova.VV@pdpu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5759-5987>

Формування фразеологічної компетентності інокомунікантів у курсі української мови як іноземної: когнітивно-дискурсивний підхід на матеріалі сучасної жіночої прози

У статті розглянуто проблему формування фразеологічної компетентності іноземних студентів у курсі української мови як іноземної в умовах переходу від репродуктивних до когнітивно-дискурсивних підходів навчання. Актуальність дослідження зумовлена тим, що фразеологія є складним і водночас показовим компонентом мовної компетентності, а її засвоєння інокомунікантами ускладнюється недостатнім усвідомленням структурно-семантичної цілісності фразеологічних одиниць та ігноруванням їх морфологічних характеристик. У роботі обґрунтовано доцільність використання автентичних текстів сучасної української жіночої прози як ефективного дидактичного ресурсу, що репрезентує реальне функціонування фразеологізмів у мовленні та забезпечує доступ до природних комунікативних ситуацій.

Здійснено аналіз теоретичних підходів до вивчення фразеології у контексті викладання української мови як іноземної, а також узагальнено наукові позиції щодо морфологічної природи фразеологічних одиниць. Визначено морфологічні особливості фразеологізмів у сучасній українській жіночій прозі та описано специфіку їх структурної організації. На основі отриманих результатів розроблено систему навчальних завдань, спрямованих на формування в іноземних студентів умінь розпізнавати, інтерпретувати та граматично правильно використовувати фразеологічні одиниці у мовленні.

Доведено, що текстоцентричний підхід у поєднанні з когнітивно-дискурсивною методикою сприяє поглибленню мовної та комунікативної компетентності, розвитку мовного чуття та формуванню навичок адекватного використання фразеологізмів у реальному спілкуванні.

Ключові слова: українська мова як іноземна, фразеологічна компетентність, фразеологізм, когнітивно-дискурсивний підхід, автентичні тексти, сучасна українська жіноча проза, морфологічна структура, текстоцентричний підхід.

Вступ. Сучасна практика викладання української мови як іноземної (надалі УМІ) актуалізує перехід від репродуктивних методів засвоєння лексики до когнітивно-дискурсивних, що сприяють активізації мисленневих процесів і формуванню навичок використання мовних засобів у реальному спілкуванні. Одним із найскладніших і проблематичних розділів мовознавства для іноземних студентів є фразеологія, яка (на усіх рівнях володіння мовою) слугує показником достатньо високого рівня мовної компетенції. Суть проблеми полягає в тому, що інокомуніканти найчастіше сприймають фразеологізм як семантично неподільну одиницю, і не враховують його морфологічні характеристики (частини мови, форми, граматичні категорії). Отже, актуальною проблемою є недостатнє усвідомлення іноземними студентами структурно-семантичної цілісності фразеологічних одиниць, що зумовлює помилки в їх граматичному використанні. Її подолання забезпечується через залучення автентичних текстів сучасної української жіночої прози (Є. Кононенко, І. Роздобудько, Н. Гуменюк, С. Талан, та ін.), які репрезентують реальне функціонування фразеологізмів у мовленні своїх героїв. Такий підхід забезпечує студентам-іноземцям доступ до «живих» мовленневих зразків і сприяє формуванню

глибокого розуміння структурно-семантичної організації фразеологічних одиниць у їх реальному комунікативному функціонуванні.

Нині проблеми навчання української мови як іноземної розглядаються у наукових працях сучасних українських лінгвістів та методистів зокрема (Д. Мазурик, Л. Азарова, Г. Мацюк, Л. Мацько, Н. Бабич, Н. Бондаренко, О. Семенов та ін.). Науковці підкреслюють ефективність текстоцентричного підходу, який забезпечує, природне засвоєння мовних явищ у контексті. Морфологічну природу фразеологічних одиниць ґрунтовно аналізували В. Ужченко, К. Городенська, Л. Авксентьев, Н. Бондаренко, які наголошували на процесах граматичної застигlosti компонентів. Водночас недостатньо розробленим у науково-методичному аспекті залишається питання інтеграції морфологічного аналізу фразеологізмів у сучасній українській жіночій прозі, що зумовлює вибір теми дослідження та обґрунтовує її *актуальність*.

Мета та завдання дослідження. Визначити морфологічні особливості фразеологічних одиниць та розробити систему навчальних завдань для іноземних студентів на матеріалі сучасної української жіночої прози, а також обґрунтувати методичні підходи до їх використання у процесі викладання УМІ.

Це вможливило розв'язати такі *завдання*:

- 1) проаналізувати теоретичні підходи до вивчення українських фразеологізмів в аспекті викладання УМІ;
- 2) визначити морфологічні особливості фразеологічних одиниць у сучасній українській жіночій прозі та специфіку їх структурної організації;
- 3) розробити систему навчальних завдань для іншомовної аудиторії, спрямовану на формування навичок розуміння та правильного використання фразеологізмів у мовленні.

Матеріали та методи дослідження. Базу дослідження становлять автентичні тексти сучасної української жіночої прози, зокрема твори Євгенія Кононенка, Ірен Роздобудько, Надія Гуменюк, Світлана Талан та ін. Добір текстового матеріалу здійснювався з урахуванням таких критеріїв: наявність фразеологічних одиниць різних типів, репрезентація живого розмовного та художнього мовлення, відповідність рівню мовної підготовки іноземних студентів, культурна репрезентативність і комунікативна насиченість. Корпус дослідження охоплює фрагменти художніх текстів, у межах яких було відібрано та проаналізовано понад 150 фразеологічних одиниць. Особливу увагу приділено одиницям, що демонструють варіативність морфологічної структури, здатність до граматичних трансформацій і функціонування в різних комунікативних ситуаціях.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів, що забезпечують всебічний аналіз фразеологічних одиниць і обґрунтування методики їх викладання: серед теоретичних методів зазначимо аналіз і синтез (для узагальнення наукових підходів до вивчення фразеології та методики викладання української мови як іноземної), узагальнення і систематизація (для формування теоретичної бази дослідження та уточнення понятійного апарату); лінгвістичних – описовий метод (для характеристики структурно-семантичних і морфологічних особливостей фразеологічних одиниць), компонентний аналіз (для виявлення внутрішньої структури фразеологізмів і взаємодії їх складників), контекстуальний аналіз (для визначення функціонування фразеологічних одиниць у художньому дискурсі), дискурсивний аналіз (для з'ясування ролі фразеологізмів у формуванні комунікативного змісту тексту); метод педагогічного моделювання застосовано для розроблення системи навчальних завдань, спрямованих на формування фразеологічної компетентності іноземних студентів (модель передбачає поетапне формування навичок: від розпізнавання фразеологізмів до їх самостійного використання у мовленні); емпіричних методів – спостереження за освітньою діяльністю студентів, аналіз типових помилок у використанні фразеологізмів, апробацію розробленої системи вправ в освітньому процесі; методів кількісного та якісного аналізу (застосовано для узагальнення результатів дослідження, зокрема визначення частотності використання певних типів фразеологічних одиниць, а також оцінювання ефективності запропонованої методики).

Результати дослідження. Опанування української фразеології іноземними студентами, які вивчають українську мову як іноземну, є важливим чинником формування повноцінної мовної компетентності. Як, зазначає мовознавець Ф. Бацевич, комунікативна компетентність становить сукупність знань про спілкування у різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні в ролі адресата й адресанта (Бацевич, 2004; 124).

Однак, Г. Мацюк наголошує на тому, що формування українськомовної комунікативної компетенції іноземних студентів здійснюється шляхом засвоєння всіх засобів спілкування (фонетичних, лексичних та граматичних) й практичного використання їх у процесі комунікації (Мацюк, 2022; 76).

Таким чином, можемо стверджувати, що фразеологічні одиниці становлять особливий пласт мовної системи, оскільки акумулюють культурні смисли, національну специфіку мислення та репрезентують емоційно-оцінний аспект української мови.

У системі сучасних методичних підходів до викладання української мови як іноземної текстоцентричний принцип організації навчального матеріалу набуває провідного значення. Його сутність полягає в тому, що мовні явища розглядаються не окремо, а в межах цілісного сучасного тексту, який виступає основною одиницею навчання. Такий підхід сприяє одночасному формуванню лексичних, граматичних і стилістичних навичок, а також розвиває вміння інтерпретувати зміст висловлювання.

Особливо ефективним і цікавим для студентів-іноземців є інтегроване вивчення української мови та літератури на матеріалі сучасної жіночої прози. Цей пласт літератури відзначається природністю мовлення, емоційною насиченістю та активним використанням фразеологічних одиниць, що відображають автентичну мовну практику.

Аналіз конкретних текстів – умова вивчення функційних властивостей фразеологічних одиниць (далі – ФО) у мові українських письменниць початку XXI століття. ФО виконують у тексті, зокрема художньому творі, різні стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію портретної характеристики, функцію мовної характеристики персонажа та ін. ФО як компонент будь-якого тексту пов'язана з контекстом твору. Саме в живому мовленні вона виявляє свій зміст.

Аналіз ФО в ізоляції від контексту не забезпечує розкриття глибини її семантики. Зміна структури та лексичного складу (трансформація) сприяє ще тіснішому зв'язку її зі словами контексту, внаслідок цього ФО утворює з контекстом єдину змістову цілісність (Бадюл, 2020; 55).

Поєднання й чергування експресивно-видозмінених і стандартних елементів в межах окремих ФО або в межах мікроконтекстів, зіставлення ФО в «чистому» і трансформованому вигляді, переплетення лінгвістичного (узвичаєно-традиційного та видозміненого автором) й екстралінгвального – все це демонструє глибокий зв'язок ФО зі змістом текстів, сприяє найрізноманітнішим ефектам (Ужченко, 1990; 144).

У методичному аспекті важливим є аналіз фразеологізмів у морфологічному вимірі. Попри те, що фразеологізми є стійкими мовними конструкціями, вони мають граматичну структуру, яка дозволяє узгоджувати їх із частинами мови. Така класифікація є ефективною для навчального процесу, оскільки структурує матеріал і полегшує його засвоєння іноземними студентами.

Морфологічний аналіз фразеологізмів у сучасній українській жіночій прозі передбачає визначення їх граматичної природи, синтаксичної функції та ролі в контексті. Залежно від структурно-семантичних характеристик фразеологічні одиниці здатні реалізовуватися як різні частини мови (дієприкметники, дієприслівники, займенники, числівники, прислівники, прийменники та сполучники), виконуючи відповідні синтаксичні функції в реченні. Українські науковці підкреслюють, що правильне використання фразеологізмів сприяє поглибленню комунікативних умінь іноземних студентів, увиразнює їхнє мовлення, робить його живим, емоційним. (Азарова 2019; 2).

Як правило, тлумачення ФО відбувається у два основні етапи:

- 1) на першому – здійснюється семантизація ФО, тобто з'ясування її значення у контексті;
- 2) на другому – реалізується подальше закріплення ФО через систему навчально-методичних завдань, які охоплюють усні та письмові вправи, а також аналіз текстів, письмових та усних вправ та аналізу текстів.

У граматичному аспекті фразеології, досліджуються граматичні властивості фразеологізмів, формується фразеологічна морфологія. Характерною граматичною особливістю фразеологізмів, на відміну окремого слова, є обмежена реалізація морфологічних форм їх компонентів (Злотник-Шагіна; 120).

У практичній частині наукової розвідки подані усі фразеологічні одиниці, відібрані з текстів відомих українських авторок сучасної жіночої прози, та систематизовані за частинами мови:

І. ЧИСЛІВНИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (39 ФО)

Алюр *три* хрести! – «команда бігти щосили, дуже швидко» (ФСМ, 1999; 20).

Бити в *одну* точку – постійно спрямовувати свої зусилля, увагу, дії тощо на здійснення певної мети (ФСМ, 1999; 28).

В *одну* дудку грати (в один гуж тягти; в одну руку тягти) – діяти заодно (ФСМ, 1999; 166).

Гнутися в *три* дуги (у три погібелі, у три біди) – запобігати перед кимсь, плазувати, виявляти покірність (ФСМ, 1999; 151).

Дерти *сім* шкур – оббирати, жорстоко експлуатувати кого-небудь (ФСМ, 1999; 195).

Два чобота пара – схожі між собою якимись рисами, поглядами, становищем у суспільстві; варті одне одного (ФСМ, 1999; 20).

Дві сторони *однієї* медалі – невід'ємні складові чогось єдиного (ФСМ, 1999; 695).

Двох слів (докупи) не зв'яже – про того, хто неспроможний висловити свої думки чітко, зв'язно, логічно, послідовно (ФСМ, 1999; 260).

За *два* кроки – недалеко, дуже близько (ФСМ, 1999; 316).

За *сімома* печатками – недоступний для розуміння, прихований (ФСУМ, 1999; 501).

Здирати *три* шкури (сім шкур) – нещадно експлуатувати кого-небудь, брати надмірну плату, ціну; нещадно, сильно бити когось (ФСУМ, 1999; 262).

Кований на всі *чотири* ноги (копита) – дуже досвідчений, бувалий (ФСУМ, 1999; 302).

Міряти всіх *однією* міркою (на одну мірку) – підходити до оцінки різних людей, явищ, обставин однаково, без урахування індивідуальних особливостей (ФСУМ, 1999; 394).

На [всі] *чотири* вітри – куди завгодно, у будь-який бік (ФСУМ, 1999; 112).

На *два* фронти – одночасно у двох напрямках (ФСУМ, 1999; 739).

Наплести *сім* мішків гречаної вовни – наговорити багато зайвого (ФСУМ, 1999; 651).

На *сьомому* небі (перебувати, бути тощо) – бути чимось дуже задоволеним, безмежно щасливим (ФСУМ, 1999; 428).

Не вміти (не могли) слова (*двох* слів) вимовити (сказати) – не вміти (не могли) висловити своїх думок (ФСУМ, 1999; 260).

Не *один* пуд солі з'їсти (з кимось) – тривалий час живучи, спілкуючись з ким-небудь, добре взнати, вивчити його (ФСУМ, 1999; 266).

Одним оком глянути (подивитися тощо) – побіжно, мимохідь глянути на кого, що-небудь (ФСУМ, 1999; 149).

Одного поля ягоди – подібний до кого-небудь своїми поглядами, думками, соціальним становищем, характером, поведінкою (ФСУМ, 1999; 785).

Палиця на *два* кінці – так кажуть про те, що може мати негативні наслідки разом із позитивними результатами (ФСУМ, 1999; 482).

Підковувати (підкувати) на всі *чотири* – 1. Добре навчати когось, даючи широкі знання. 2. Карати за які-небудь учинки (ФСУМ, 1999; 509).

Під *сімома* вітрами – на відкритому, нічим не захищеному місці (ФСУМ, 1999; 112).

Під *сімома* замками – про те, що тримають дуже надійно (ФСУМ, 1999; 248).

Під *три* вітри – те саме, що йти геть (іти до лиха, до чорта, з очей, на чотири вітри, під три чорти) (ФСУМ, 1999; 771).

Під *трьома* замками держати (тримати тощо) – зберігати замкненим, надійно захованим (цінності, харчові продукти тощо); тримати ув'язненим, надійно охороняючи (ФСУМ, 1999; 248).

Потрібний як собаці *п'ята* нога – абсолютно непотрібний; зайвий (ФСУМ, 1999; 438).

Сидіти в *чотирьох* стінах – не виходити з дому, з приміщення; бути позбавленим товариства, перебувати на (в) самотині (ФСУМ, 1999; 694).

Сидіти на *двох* стільцях – намагатися підтримувати одночасно дві протилежні сторони; поділяти дві різні думки (ФСУМ, 1999; 645).

Сім потів (*сьомий* піт) зійде (з когось) – про того, хто витратить дуже багато сил, енергії тощо (ФСУМ, 1999; 66).

Стригти (постригти) [всіх] під *одну* гребінку – зрівнювати всіх у якому-небудь відношенні, підводити під один рівень (ФСУМ, 1999; 697).

У *дві* пригорщі не захопиш – так кажуть, коли чогось дуже багато (ФСУМ, 1999; 255).

Усім по *сім* – порівну; щоб усі були задоволені (ФСУМ, 1999; 131).

У *чотири* ока дивитися – дуже пильно наглядати за кимось, чимось (ФСУМ, 1999; 462).

Чорний як *сім* галок – дуже чорний (ФСУМ, 1999; 651).

Як *сім* баб пошептало – так кажуть, коли комусь що-небудь допомогло комусь, хтось став іншим, набагато кращим (ФСУМ, 1999; 651).

Як *дві* краплі води (подібний, схожий) – дуже схожий на кого-небудь; викапаний хто-небудь (ФСУМ, 1999; 311).

Як *три* дні (хліба) не їв (їла) – млявий, тихий, неговіркий (ФСУМ, 1999; 281).

II. ЗАЙМЕННИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (20 ФО)

Бити *себе* в груди – клясти, запевняти когось у чому-небудь; виражати каяття, розпач тощо (ФСУМ, 1999; 29).

Брати *себе* в руки – переборюючи свої почуття, настрої тощо, добиватися повного самовладання (ФСУМ, 1999; 43).

Виходити із *себе* – утрачати контроль над собою, сильно дратуватися (ФСУМ, 1999; 92).

Відплатити *тією* ж монетою – відповідати комусь тим самим, таким же вчинком, ставленням (ФСУМ, 1999; 517).

В *іншому* світлі бачити – сприймати не так, як раніше (ФСУМ, 1999; 636).

За *всяку* ціну – що б там не було, за будь-яких обставин (ФСУМ, 1999; 758).

Знати *собі* ціну – правильно, належно оцінювати власні здібності, можливості тощо (ФСУМ, 1999; 269).
 Корчити (із себе) дурня – прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає (ФСУМ, 1999; 308).
 Кусати *собі* лікті – виявляти велику досаду з приводу втрати чогось; жалкувати (ФСУМ, 1999; 321).
 Майстер на *всі* руки – людина, яка багато вміє, вправна, тямуща в усякому ділі (ФСУМ, 1999; 364).
 Міряти на *свій* аршин – судити про кого-небудь однобічно, лише зі свого погляду (ФСУМ, 1999; 394).
Моя хата скраю – уживається в значенні «не моя справа, це мене не обходить»; про когось байдужого, пасивного до громадських справ (ФСУМ, 1999; 741).

Набивати *собі* ціну – підносити себе в очах інших, намагатися показати себе кращим, ніж ти є насправді (ФСУМ, 1999; 414).

Не знати, куди *себе* подіти – не знати, що зробити, за що взятися (ФСУМ, 1999; 201).

Не знаходити *собі* місця – хвилюватися, бути стурбованим; утрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій (ФСУМ, 1999; 270).

Не з такого (з *іншого*) тіста (зліплений); не *того* тіста книш – про того, хто відрізняється від когось поглядами, вдачею, становищем (ФСУМ, 1999; 713).

Нести *свій* хрест – терпляче зносити труднощі, усе, що судилось і стало неминучим у житті; виконувати свій обов'язок до кінця (ФСУМ, 1999; 433).

Не у *своїй* тарілці – почуватися незручно, невпевнено, сором'язливо (ФСУМ, 1999; 707).

Собі на умі – хитрий, досвідчений; потайний (ФСУМ, 1999; 736).

Я не *я* – такий, що нічого не знає, не хоче мати ніякого стосунку до чого-небудь (ФСУМ, 1999; 784).

III. ДІЄПРИКМЕТНИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (12 ФО)

Бачити *смаленого* вовка – зазнати труднощів, зустрітися з небезпекою; бути досвідченим (ФСУМ, 1999; 25).

Білими нитками *шитий* – невміло зроблений; погано замаскований (ФСУМ, 1999; 775).

Ділити шкуру *невбитого* ведмедя – розпоряджатися чимось ще не досягнутим (ФСУМ, 1999; 203).

За *зачиненими* дверима – без допуску сторонніх (ФСУМ, 1999; 255).

Ломитися у *відчинені* двері – твердити, доводити загальновідоме, те, чого ніхто не заперечує (ФСУМ, 1999; 103).

Наче у воду *опущений* – зажурений, засмучений (ФСУМ, 1999; 468).

Не в *тім'я битий* – розумний, тямущий, кмітливий (ФСУМ, 1999; 30).

Незагоєна рана – те, що постійно турбує, болить (ФСУМ, 1999; 787).

Не ликом (не з лика) *шитий* – про людину, яка має певні здібності, знання, уміє поводитися належним чином (ФСУМ, 1999; 776).

Стоїть мов *укопаний* – без жодного руху; нерухомо (ФСУМ, 1999; 735).

Стріляний птах – людина досвідчена, булава, яка багато чого бачила, зазнала (ФСУМ, 1999; 583).

Як *облтий* холодною водою – розгублений, пригнічений (ФСУМ, 1999; 453).

IV. ПРИСЛІВНИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (9 ФО)

Баба (ще) *надвоє* ворожила (гадала) – невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні; побачимо (ФСУМ, 1999; 22).

Вздовж і впоперек – в усіх напрямках (ФСУМ, 1999; 60).

Душа (серце) розривається (рветься) *надвоє* (навпіл) – про когось, хто дуже страждає від суперечливих почуттів, від неможливості вирішити щось, допомогти чимсь (ФСУМ, 1999; 228).

І *вгору* ніколи глянути – не мати вільного часу (ФСУМ, 1999; 149).

Ладний *тричі* крізь землю провалитися – комусь дуже незручно, ніяково (ФСУМ, 1999; 324).

Перериватися (перерватися) *надвоє* (напополам) – виконувати надмірну роботу або виявляти надмірні зусилля (ФСУМ, 1999; 498).

Стара пісня *по-новому* співана – щось давно відоме; те ж саме, але в іншому вигляді (ФСУМ, 1999; 516).

Усе кипить *усередині* – хтось дуже знервований, обурений (ФСУМ, 1999; 130).

Через дорогу *навприсядки* – не мати прямих родинних зв'язків (ФСУМ, 1999; 417).

V. СПОЛУЧНИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (8 ФО)

Аж з медом *та* з маком – сказати щось облесливо, нещиро, удавано доброзичливо (ФСУМ, 1999; 383).

В одне вухо впускати, а в друге випускати – неухважно слухати; легковажно ставитися до казаного (ФСУМ, 1999; 129).

І вдень і вночі – завжди, постійно (ФСУМ, 1999; 55).

Метати громи і блискавки – гнівно, роздратовано говорити, погрожувати, сердито дивитися (ФСУМ, 1999; 385).

Ні вдень ні вночі – ніколи (ФСУМ, 1999; 55).

Ні риба ні м'ясо – про безвольну, безхарактерну людину (ФСУМ, 1999; 597).

Служити вірою і правдою – щиро, віддано, чесно (ФСУМ, 1999; 111).

Тихо, немов (наче, як) у вусі – дуже тихо (ФСУМ, 1999; 139).

VI. ПРИЙМЕННИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (8 ФО)

Бити лихом об землю – бути оптимістом; забувати горе, біду; не журитися (ФСУМ, 1999; 733).

Дивитися крізь пальці – навмисно не помічати чогось недозволеного в чиїх-небудь діях, учинках (ФСУМ, 1999; 198).

З-під ринви на дощ – потрапити з однієї неприємності в іншу, ще гіршу (ФСУМ, 1999; 219).

Обвести круг пальця – спритно перехитрити, обдурити когось (ФСУМ, 1999; 445).

За холодну воду не братися – ледарювати (ФСУМ, 1999; 45).

І в ступі не втовкти – складно, неможливо у чомусь розібратися (ФСУМ, 1999; 118).

Не бачити лісу за деревами – не помічати головного (ФСУМ, 1999; 25).

Не вартий дірки з бублика – нічого не вартий (ФСУМ, 1999; 52).

VII. ДІЄПРИСЛІВНИКИ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (7 ФО)

Засукавши рукави – ревно взятися до роботи (ФСУМ, 1999; 244).

Не довго думаючи – швидко, без зайвих роздумів, обміркувань (ФСУМ, 1999; 220).

Не переводячи подиху – відразу, за один прийом; залпом (ФСУМ, 1999; 492).

Не покладаючи рук – сумлінно, без відпочинку займатися чимось (ФСУМ, 1999; 535).

Не тямлячи себе – бути в стані дуже сильного збудження, хвилювання; втрачати витримку під впливом особливо сильних почуттів (ФСУМ, 1999; 233).

Не шкодуючи сил – повністю віддаватися заняттю, роботі (ФСУМ, 1999; 730).

Поклавши руку на серце – чесно, без усілякої брехні (ФСУМ, 1999; 535).

Проаналізований практичний матеріал, дібраний із текстів сучасної української жіночої прози XXI століття, слугує основою для побудови комплексу навчально-методичних завдань і забезпечує поетапне опрацювання та засвоєння мовного матеріалу іноземними студентами.

Як зазначає відома методистка Н. Скляренко, основа навчання мови – формування вмінь і навичок у процесі тренування, ефективність якого підвищується, якщо студент не лише виконує дії, а й засвоює способи виконання вправ і навчальних завдань. Однією з умов успішного формування навички є використання вправ певного характеру та їх відповідна організація. Завдяки вправам дія автоматизується й перетворюється на вміння або навичку. Важливим також є, за спостереженнями дослідниці, метод систематичного повторення засвоєного раніше граматичного матеріалу та перевірки рівня його усвідомлення студентами є важливим чинником оволодіння граматичними вміннями (Скляренко, 1992; 10). Це дає підстави для інтеграції ФО у систему опрацювання граматичної будови мови як засобу формування цілісної мовної компетентності

Отже, на основі запропонованого практичного матеріалу укладено комплекс навчально-методичних вправ, спрямованих на формування граматичних і мовленнєвих навичок студентів-іноземців:

1. Розпізнавання фразеологізмів.

Завдання: Прочитайте речення та виділіть фразеологічні одиниці. Перекладіть рідною мовою та поясніть їх значення.

У чотири ока дивитися –

Ладний тричі крізь землю провалитися –

В одне вухо впускати, а в друге випускати –

Ломитися у відчинені двері –

Не знаходити собі місця –

2. Морфологічна класифікація.

Завдання: Прочитайте подані фразеологізми та визначте до якої частини мови належить виділене слово:

Білими нитками шитий –

Як дві краплі води –

Ні риба, ні м'ясо –

І вгору ніколи глянути –

Поклавши руку на серце –

3. Синтаксична функція.

Завдання: Визначте синтаксичну роль фразеологізму в реченні

Як облитий холодною водою

Душа розривається надвоє

Дві сторони однієї медалі

Набивати собі ціну

Не шкодуючи сил

4. Введення у контекст.

Завдання: Складіть речення з поданими фразеологізмами

Одного поля ягоди

Не вартий дірки з бублика

Моя хата скраю

Не у своїй тарілці

Незагоєна рана

5. Трансформація.

Завдання: Замініть виділені слова фразеологізмами з відповідним значенням

Брат дуже *шкодував* про свій вчинок

Цей будинок знаходиться *дуже далеко*

Мама працювала *дуже старанно*

Студент стояв *без допуску* за дверима

Учениця *не могла висловити своєї думки*

6. Граматична адаптація.

Завдання: уведіть фразеологізми в речення, змінюючи їх відповідно до граматичних норм

Чоловік стояв мов (укопати) _____.

Дружина (обвести) _____ круг пальця.

Під (три) _____ замками держати.

Кусати (я) _____ лікті.

Наче у воду він (опустити) _____.

7. Робота з текстом (текстоцентричний підхід)

Завдання: Прочитайте цікавий текст та виконайте завдання.

1. *Знайдіть фразеологізми і випишіть їх.*

2. *Визначте їхню граматичну функцію.*

3. *Поясніть їх значення в контексті тексту.*

Зарубати собі на носі

Зарубати собі на носі означає міцно, надовго щось запам'ятати. Однак цей вислів зовсім не стосується носа як органа дихання.

Виявляється, слово ніс мало ще одне значення. У давні часи так набивали пам'ятну табличку для записів. Неграмотні люди всюди носили із собою такі дощечки й робили на них зарубки на пам'ять. Ось так і з'явився вислів зарубати на носі. <https://dovidka.biz.ua/zarubaty-na-nosi-znachennia-frazeolohizmu>

Розроблена система вправ ґрунтується на положеннях когнітивно-дискурсивного та текстоцентричного підходів до навчання української мови як іноземної та спрямована на поетапне формування фразеологічної компетентності іноземних студентів. Її методична доцільність зумовлена необхідністю подолання типових труднощів засвоєння фразеологізмів, зокрема їх сприйняття як семантично неподільних одиниць без урахування морфологічної та синтаксичної організації (Мацько, 2003; Семенов, 2014).

Водночас запропонований комплекс вправ реалізує принцип поступового ускладнення освітньої діяльності – від рецептивного до продуктивного рівня, забезпечуючи інтеграцію знань про значення, структуру та функціонування фразеологічних одиниць у мовленні, що відповідає сучасним підходам до навчання мов у контексті комунікативної парадигми (Гмиря, 2023; Вінтонів, 2024).

На початковому етапі використовуються вправи на розпізнавання фразеологізмів, які виконують функцію первинної семантизації та сприяють формуванню навичок ідентифікації стійких мовних одиниць у тексті. Залучення перекладу як допоміжного інструменту активізує міжмовні асоціації та полегшує усвідомлення значення фразеологізмів. Наступний етап передбачає виконання вправ на морфологічну класифікацію, що спрямовані на формування граматичної чутливості іноземних здобувачів освіти до внутрішньої структури фразеологічних одиниць. Аналіз частиномовної належності компонентів дозволяє усвідомити, що фразеологізм функціонує як граматично організована одиниця, а не лише як цілісне семантичне утворення, що узгоджується з положеннями досліджень морфології української мови (Городенська, 2007; Ужченко, 1990). Вправи на визначення синтаксичної функції забезпечують перехід від структурного аналізу до функціонального осмислення фразеологізмів у реченні. Вони формують здатність інокомунікантів правильно інтегрувати фразеологічні одиниці у синтаксичну структуру висловлювання, що є важливим для розвитку мовленнєвої компетентності.

Особливу роль відіграють вправи на введення фразеологізмів у контекст, які мають продуктивний характер і спрямовані на формування навичок самостійного використання фразеологічних одиниць

у мовленні. На цьому етапі відбувається активізація мовленнєвої діяльності інокомунікантів та закріплення набутих знань у практичному застосуванні. Вправи типу трансформації сприяють розвитку семантичної гнучкості, уміння добирати фразеологічні відповідники до нейтральних висловів і варіювати мовні засоби залежно від комунікативної ситуації. Вони також формують навички синонімічного мислення та сприяють збагаченню мовлення. Ключовим елементом системи є вправи на граматичну адаптацію, які забезпечують формування умінь змінювати фразеологічні одиниці відповідно до норм української мови. Завершальним етапом є робота з текстом, що реалізує текстоцентричний підхід і забезпечує функціонування фразеологічних одиниць у природному дискурсі. Комплексний аналіз тексту (виявлення, інтерпретація, визначення функції) сприяє інтеграції всіх компонентів фразеологічної компетентності та формуванню здатності до їх адекватного використання у реальному спілкуванні.

Отже, запропонована система вправ є методично обґрунтованою, логічно структурованою та ефективною для формування фразеологічної компетентності іноземних студентів, оскільки забезпечує поетапний перехід від усвідомлення значення фразеологізмів до їх граматично правильного та комунікативно доцільного використання у мовленні.

Висновки. У статті здійснено аналіз теоретичних засад фразеології та граматики у контексті навчання української мови як іноземної. Встановлено, що ФО є важливим засобом відображення національно-культурної специфіки та зазнають змін під впливом комунікативних потреб, а їх функційні особливості повністю реалізуються в контексті.

Обґрунтовано доцільність інтегрування ФО у процес опрацювання морфологічної структури мови, що сприяє комплексному формуванню мовних і мовленнєвих умінь студентів-іноземців. На основі цього представлено комплекс навчально-методичних завдань, спрямованих на поетапне засвоєння мовного матеріалу з подальшою мотивацією на прочитання творів видатних сучасних письменниць.

Перелік проаналізованих текстів сучасної української жіночої прози

- Вдовиченко Г. «Інші пів'яблука»: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 256 с.
- Вдовиченко Г. «Пів'яблука»: роман. Київ: Нора-Друк, 2008. 240 с.
- Гуменюк Н. Квіти на снігу: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 208 с.
- Деркачова О. Дім Терези: роман. Брустурів: Дискурсус, 2018. 192 с.
- Деркачова О. Крамниця щастя. Брустурів: Дискурсус, 2016. 128 с.
- Кононенко Євгенія. Книгарня «Шок». Новели, есеї. 2 вид. Львів: Кальварія, 2010. 128 с.
- Кононенко Євгенія. Ностальгія: повість. Львів: Кальварія, 2016. 136 с.
- Корній Дара. Зірка для тебе: роман. 3-тє вид., стереотип. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
- Корній Дара. Тому, що ти є: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 240 с.
- Костенко Ліна Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с. (Перлини сучасної літератури).
- Костенко Ганна. Цурки-гілки. Джазові імпровізації; Оповідання. Київ: Саміт-Книга, 2017. 160 с.
- Львів. Кава. Любов: збірка / укл. і передм. Н. Нікалео. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.
- Матіос Марія. Черевички Божої Матері: повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
- Роздобудько І. Гудзик; Все, що я хотіла сьогодні...; Оленіум: романи. Харків: Фоліо, 2008. 475 с.
- Роздобудько І. Дві хвилини правди: роман. Київ: Нора-Друк, 2008. 248 с.
- Талан С. Купеля: збірка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 240 с.

Література

- Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Особливості вивчення фразеологізмів у викладанні української мови як іноземної. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Херсон. 2019. Т. 30. № 4. С. 1–2. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/01>
- Бадюл В. В. Функційно-семантичний потенціал фразеологічних одиниць в українській жіночій прозі початку ХХІ століття: лінгвокультурологічний аспект: дис...канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса. 2020. С. 54–55.
- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
- Вінтонів М., Вінтонів Т. Текстоцентричний і лінгвокраєзнавчий аспекти в навчанні української мови як іноземної (на прикладі вивчення постаті Миколи Леонтовича). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: «Педагогічні науки»*, 2024. 1(54). С. 21–30. <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-21-30>
- Гмиря Л. В. Методика викладання української мови як іноземної: навчальний посібник. 2-ге вид., допов. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 40 с.
- Городенська К. Граматичний словник української мови: сполучники [Текст]. Інститут української мови НАН України, Херсонський державний університет. Київ; Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. 340 с.

Злотник-Шагіна О. О. Вивчення фразеологічних одиниць української мови в іншомовній аудиторії. *SworldJournal*. 2022. № 16, Ч. 2, С. 120. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-16-02-037>

Мацюк Г. Особливості формування україномовної комунікативної компетенції іноземних студентів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Випуск 40. С. 67–79. <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2022-40-05>

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник. К. : Вища школа, 2003. 462 с.

Семенов О. М. та ін. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах [Текст]: навчальний посібник. *Міністерство освіти і науки, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 220 с.

Склярєнко Н. К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов. *Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов* : збірник наукових праць. Київ. 1992. С. 9–14.

Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. С. 144.

Фразеологічний словник української мови [укл. В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наукова думка, 1999. 984 с. <https://dovidka.biz.ua/zarubaty-na-nosi-znachennia-frazeolohizmu>

Boers F. *Evaluating Second Language Vocabulary and Grammar Instruction: A Synthesis of the Research on Teaching Words, Phrases, and Patterns* (1st ed.). Routledge, 2021. <https://doi.org/10.4324/9781003005605>

Webb S., Pellicer-Sánchez A., Wang A. Lexical coverage and reading comprehension revisited. *Reading in a Foreign Language*, 2025. 37(1), 1–21. <https://doi.org/10.64152/10125/67517>

Developing idiomatic competence in non-native speakers in a course of Ukrainian as a foreign language: a cognitive-discourse approach based on contemporary women's prose

Budnik Anzhela

*PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor
at the Department of Slavic Linguistics*

*State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
Odesa, Ukraine*

Dashkova Viktoriia

*PhD in Philology (Candidate of Philology Sciences), Lecturer at the Department of Slavic Linguistics
State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
Odesa, Ukraine*

The article addresses the issue of developing phraseological competence in foreign students within the course of Ukrainian as a foreign language in the context of a shift from reproductive to cognitive-discourse teaching approaches. The relevance of the study is determined by the fact that phraseology represents a complex yet indicative component of language proficiency, while its acquisition by foreign learners is complicated by insufficient awareness of the structural and semantic integrity of phraseological units and the neglect of their morphological characteristics. The study substantiates the expediency of using authentic texts of contemporary Ukrainian women's prose as an effective didactic resource that reflects the real functioning of phraseological units in speech and provides access to natural communicative contexts.

The paper analyzes theoretical approaches to the study of phraseology in the context of teaching Ukrainian as a foreign language and summarizes scholarly views on the morphological nature of phraseological units. The morphological features of phraseological units in contemporary Ukrainian women's prose are identified, and the specifics of their structural organization are described. Based on the obtained results, a system of instructional tasks is developed aimed at forming foreign students' ability to recognize, interpret, and grammatically correctly use phraseological units in speech.

It is proved that a text-centered approach combined with a cognitive-discourse methodology contributes to the development of linguistic and communicative competence, enhances language awareness, and fosters the ability to use phraseological units appropriately in real communication.

Keywords: *Ukrainian as a foreign language, phraseological competence, phraseological unit, cognitive-discourse approach, authentic texts, contemporary Ukrainian women's prose, morphological structure, text-centered approach.*

References

- Azarova, L. Ye., Horchynska, L. V., & Pustovit, T. M. (2019). Osoblyvosti vyvchennia frazeolohizmiv u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi [Features of studying phraseological units in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social Communications*, 30(4), 1–2 <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/01> [in Ukrainian].
- Badiul, V. V. (2020). Funktsiino-semantychnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts v ukrainskii zhinochii prozi pochatku XXI stolittia: linhvokulturolohichnyi aspekt. Functional-semantic potential of phraseological units in Ukrainian women's prose of the early 21st century: Linguocultural aspect. Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
- Batsevykh, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
- Bilonozhenko, V.M., et al. (Eds.). (1999). *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Boers, F. (2021). Evaluating second language vocabulary and grammar instruction: A synthesis of the research on teaching words, phrases, and patterns. New York; London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003005605>
- Hmyria, L. V. (2023). *Metodyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi* [Methods of teaching Ukrainian as a foreign language] (2nd ed.). Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU [in Ukrainian].
- Horodenska, K. (2007). *Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi movy: spoluchnyky* [Grammatical dictionary of the Ukrainian language: Conjunctions]. Kyiv; Kherson: Vydavnytstvo KhDU [in Ukrainian].
- Matsiuk, H. (2022). Osoblyvosti formuvannia ukrainomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii inozemnykh studentiv [Peculiarities of forming Ukrainian-language communicative competence of foreign students]. *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky – Teaching Languages at Higher Educational Institutions at the Present Stage. Interdisciplinary Connections*, 40, 67–79. <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2022-40-05> [in Ukrainian].
- Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., & Matsko, O. M. (2003). *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Semenoh, O. M., et al. (2014). *Metodyka vykladannia ukrainskoi movy u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching Ukrainian in higher education institutions]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Skliarenko, N. K. (1992). *Typolohiia vprav v intensyvnomu navchanni inozemnykh mov* [Typology of exercises in intensive foreign language teaching]. *Humanistychni aspekty linhvistychnykh doslidzhen i metodyky vykladannia inozemnykh mov – Humanistic aspects of linguistic research and methods of teaching foreign languages* (pp. 9–14). Kyiv [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V. D., & Avksentiev, L. H. (1990). *Ukrainska frazeolohiia* [Ukrainian phraseology]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Vintoniv, M., & Vintoniv, T. (2024). *Tekstotsentrychnyi i linhvokraieznavchyi aspekty v navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi (na prykladi vyvchennia postati Mykoly Leontovycha)* [Text-centered and linguo-regional aspects in teaching Ukrainian as a foreign language (based on the study of Mykola Leontovych's figure)]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 1(54), 21–30. <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-21-30> [in Ukrainian].
- Webb, S., Pellicer-Sánchez, A., & Wang, A. (2025). Lexical coverage and reading comprehension revisited. *Reading in a Foreign Language*, 37(1), 1–21. <https://doi.org/10.64152/10125/67517>
- Zlotnyk-Shahina, O. O. (2022). *Vyvchennia frazeolohichnykh odynyts ukrainskoi movy v inshomovnij audytorii* [Study of phraseological units of the Ukrainian language in a foreign-language audience]. *WorldJournal*, 16(2), 120. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-16-02-037> [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Received: April 15, 2026
Accepted: May 07, 2026
Published: May 28, 2026